

Vem bestämmer vad som ska finnas på biblioteken?

Siv Wold-Karlsen är bekymrad över hur e-böckerna kan komma att förändra biblioteken

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

Sverige sökte EU-medlemskap med försäkringar om att offentlighetsprincipen och meddelarfriheten tillhörde det som inte var förhandlingsbart.

Idag sitter vi med två offentliga utredningar som båda syftar till att EU-anpassa den svenska tryck- och yttrandefriheten, och inte minst offentlighetsprincipen och meddelarfriheten ligger illa till.

Den första utredningen *Ett nytt grundlagsskydd för tryck- och yttrandefriheten? Tryck- och yttrandefrihetsberedningen inbjuder till debatt.* (SOU 2006:96) kom till på uppdrag av en socialdemokratisk regering. Den sågades av de flesta remissinstanser, och inte ens utredarna själva verkade gilla den.

Den andra *Ny yttrandefrihetsgrundlag? yttrandefrihets- kommittén presenterar tre modeller.* (SOU 2010:68) har kommit till på uppdrag av en borgerlig regering och är nu ute på remiss fram till 13 februari 2011.

Det finns ju på nätet

Det visade sig att Göteborgs stadsbibliotek inte hade fått SOU 2010:68, och heller ingen annan utredning sedan nummer 2010:61. Det visade sig också att SOU 2010:68 fanns på andra bibliotek, utanför Göteborg. Jag föreslog fjärrlån, men framförallt att biblioteket skulle reklamera utredningarna man inte fått.

Biblioteket tyckte inte det var meningsfullt att reklamera, och fjärrlån var inte ens att tänka på. Biblioteket fjärrlånar aldrig material man själv har, eller borde haft.

Dessutom, sa biblioteket, så finns ju SOU 2010:68 på regeringens hemsida, och snart kommer det inte att finnas några tryckta SOU-er. Sådan är utvecklingen, och det är bara att vänja sig.

Jag lämnade folkbiblioteket och gick den korta vägen upp till universitetsbiblioteket. Där hade man heller inte fått någon SOU efter 2010:61, så man reklamerade, och snart var de saknade SOU-erna på plats.

Under tiden hade jag ringt justitiedepartementet och bett om listan över remissinstanser, och samtidigt klagat över att inget bibliotek i Göteborg hade fått SOU 2010:68. Dagen efter hade jag, postledes, fått både remisslistan och SOU 2010:68. På Göteborgs stadsbibliotek var SOU 2010:61 fortfarande den senast ankomna.

Det var då jag började undra över bibliotekets självbild och förhållningssätt, med utgångspunkt i hur man hanterar offentligt tryck och förmedlar e-böcker.

Elib-avtalet

Omkring 2001 började biblioteken teckna avtal med förlagen & Elib om utlån av e-böcker.

Det är ett avtal som ger förlagen & Elib rätten att bestämma hur många och vilka titlar biblioteken ska få låna ur. Distributören erbjuder biblioteken ett e-bokpaket, men förbehåller sig rätten att, när och hur man vill, plocka bort böcker från paketet.

Biblioteken förmedlar det distributörerna vill ha förmedlat, och för detta betalar biblioteken 20 kronor per utlån.

Eftersom biblioteken inte på förhand kan veta hur stort e-bokutlånet kommer att bli, är en konsekvens av Elib-avtalet att biblioteken tappar kontrollen över den egna ekonomin.

Jag vet inte när biblioteken började fatta innebörden av Elib-avtalen, men i år, 2010, har såväl bibliotek som Svensk Biblioteksförning stått fram i media och vittnat om att det blev nog inte så bra, det här med e-bokutlån enligt Elib-avtal.

Stockholms stadsbibliotek har räknat ut att om man lånade ut alla sina böcker enligt Elib-modellen, så skulle man behöva tredubbla budgeten.

I tidskriften *Bok og Bibliotek* (2010:4) beskriver Malmö stadsbibliotek Elib-modellen som komplicerad och e-boktjänsten som vanskelig att marknadsföra av ekonomiska skäl: Ju mer den används desto mer måste biblioteken betala till Elib.

Bok og Bibliotek frågar vart pengarna biblioteken betalar till Elib egentligen tar vägen: går de till författarna, förläggarna ... ?

Malmö Stadsbibliotek svarar att det är en intressant och komplex fråga som biblioteket inte har något svar på.

Biblioteket bara betalar, men fortsätter klaga över de ekonomiska konsekvenserna, bland annat i gratistidningen *Metro*.

I *Svensk Bokhandel* (22.november) står Svensk Biblioteksförning fram och ber politikerna rädda biblioteken från den obekväma situation de försatt sig i: Utlån och utgifter ökar, och sannolikt krävs ett politiskt initiativ.

I radioprogrammet *Kulturnytt* (29.november) inleder man med att konstatera: Det är förlagen som bestämmer vilka e-böcker som får finnas på svenska bibliotek. Sedan definieras problemen av en bibliotekarie från Stockholms stadsbibliotek:

Utbudet är alldeles för litet och bestäms helt av förlagen-Elib. När de plockar bort e-böcker, drabbar det låntagarna och framförallt låntagare som vill låna om en bortplockad bok. Låntagarna drabbas också av tekniska problem, och biblioteken av ekonomiska bekymmer. Några

bibliotek har redan begränsat antalet e-bok utlån per person, och det är olyckligt, säger bibliotekarien. För trots alla problem som häftar vid Elib-modellen, så finns det ett problem som överskuggar allt annat och som framförallt måste lösas, nämligen det att det finns ett stort digitalt utanförskap.

Det digitala utanförskapet

Ser man på. Att Göteborgs stadsbibliotek inte lyft ett finger för att skaffa fram SOU 2010:68 i tryckt form, är uttryck för ren och skär välvilja. En önskan att rädda mig och andra, ut ur det digitala utanförskapet. Med eller mot vår vilja.

En annan förklaringsmodell är att Göteborgs stadsbibliotek har internaliserat Elibs affärssidé och accepterat att det är distributörerna som bestämmer.

Det spelar ingen roll om distributören heter Elib eller Fritzes. Om Fritzes slutar skicka offentliga utredningar, vad kan biblioteket göra annat än att hänvisa till regeringens hemsida/internet generellt.

När Elib plockar bort en e-bok kan biblioteket troligen, som oftast och än så länge, hänvisa till en tryckt utgåva. Men om fler och fler böcker endast finns i en digital version som biblioteken helt saknar kontroll över, vad gör biblioteket då?

Rätten till och värdet av att kopiera

Det händer att förlag, huvudsakligen av ekonomiska skäl, slutar distribuera en tryckt bok och makulerar restupplagan.

Likväl överlever boken, tack vare att den finns på biblioteken (och hos privatpersoner) och tack vare att biblioteken (liksom alla andra) äger och har kontroll över sina tryckta exemplar.

Men om förlagen/Elib beslutar sig för att makulera en e-bok, eller göra den otillgänglig för biblioteksbrukarna, då har biblioteket inget att sätta emot. Biblioteken äger inte e-böckerna de lånar ut, och de har heller ingen säkerhetskopiering.

I en artikel från 2003, och med Elib som varnande exempel, argumenterar Per Inge Östmoen för att biblioteken ska äga och kontrollera också sina e-bokbestånd.

Med biblioteken som ägare skulle pengar sparas och säkerheten öka. Säkerheten för att böckerna förblir tillgängliga, också i framtiden.

I boken *Tryckfriheten utmanad! Om tryckfrihetens rötter och tryckfrihetens framtid.* (2010) argumenterar Anders R. Olsson för att offentlighetsprincipen ska gälla för alla allmänna handlingar, oavsett om den fysiska formen är analog eller digital.

Offentlighetsprincipen har under de senaste 30 åren ständigt inskränkts, skriver han, och när det gäller allmänna handlingar i elektronisk form, är rätten att få tillgång till dem numera så kringskuren och svår att nyttja att själva ordet ”rätt” framstår som missvisande. Medborgarna har till exempel inte rätt att ta digitala kopior utan hänvisas till papperskopior. Eftersom det kan röra sig om tiotusentals sidor á 2 kronor per utskrift, är

offentlighetsprincipen de facto upphävd.

Att kopiera är viktigt och värdefullt, både för de enskilda medborgarna och för samhället som helhet, skriver Per Inge Östmoen (2003).

Rätten att kopiera, och rätten att konvertera till många olika format, är en förutsättning för att kunna bevara dokument/information och säkra att de är och förblir tillgängliga.

Det är också en förutsättning för ett demokratiskt samhälle där medborgarna har rätt, och reell möjlighet, att granska makten.

Idag har vi en lagstiftning och en praxis som framförallt tar hänsyn till copyrightsindustrins ekonomiska intressen, och till makthavarnas behov av att kontrollera informationen.

Det är ett stort problem.

Till sist.

Som den rättshaverist jag är, har jag flera gånger kollat hyllorna för offentligt tryck på Göteborgs stadsbibliotek, och försökt övertyga personalen: universitetsbiblioteket kunde ju, varför kan inte ni...? Någon SOU 2010:68 har inte dykt upp, men jag har träffat en bibliotekarie som håller med: Biblioteket bör reklamera material man inte fått.

Det är riktigt uppmuntrande.

Siv Wold-Karlsen

Göteborg, 16. december 2010

Vi har en mycket professionell bibliotekspersonal på stadsbiblioteket Göteborg. Det är därför förstuds olyckligt att du fått möta ett exempel på dålig service här på biblioteket. Detta är dock enligt min uppfattning ovanligt. Vi kommer naturligtvis se över våra rutiner vad gäller reklamationer av icke-levererat material.

Dina reflektioner kring Elib-avtalet är intressanta att ta del av. Det är bra att den frågan uppmärksammas på flera olika håll och på flera olika sätt. Här i Göteborg tänker vi också låta granska själva upphandlingsproblematiken med tjänsten.

Christina Persson
Bibliotekschef
Stadsbiblioteket Göteborg